

PAUR GÉZA FESTŐ ÉS FEKETE SÁNDOR NAGYVÁRADI FÉNYKÉPÉSZ BARLANGKÉPEI

A fényképezés felfedezése előtt a barlangok ábrázolását egyedül csak a képzőművészeti alkotások, rajzok, festmények szolgálták. A 19. században megjelentek az erdélyi barlangokat ábrázoló illusztrációk is. Ezekon természetesen kezdetben csak a bejáratok láthatók. A korai képek között talán a legszébb Jaschke Ferencnek a Tordai-hasadék barlangját ábrázoló színes litográfiája. A legtöbb kép könyv, illetve folyóirat illusztrációként ismert. Ezek közé tartoznak Georg Hering (*John Paget London, 1839*) vagy Müller Dániel (*Vasárnapi Ujság, 1859*) rajzai, valamint Kővári László: *Erdély földje ritkaságai (1853)*, Schmidl Adolf: *Das Bihar-Gebirge (1863)*, Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása (1868)*, Nagy Miklós: *Magyarország képekben (1868)* című munkáját díszítő alkotások. A képek a kor legismertebb barlangjainak (pl. *Almási-barlang, Tordai-hasadék Balika-vára, Torjai-büdösbarlang, Meziádi-barlang*) bejáratát mutatják.

Talán az első barlangbelső ábrázoló rajzot a híres fizikus báró Eötvös Loránd készítette a Szekisórai-jégbarlangról, ami Keleti Gusztáv metszete-ként a *Vasárnapi Ujságban* jelent meg (1869). Az első, egy barlang belső részleteit hűen tükröző, képzőművész által készített alkotások pedig Paur Géza nevéhez fűződnek.

*Balika-vára a Tordai-hasadékban
(Jaschke Ferenc, 1821)*

Paur Géza (1870–1945)

Paur Géza (*kápolnai*) festő, illusztrátor, művészeti író 1870. január 11-én Nagyváradon született. A gimnázium elvégzését követően 1889-ben Münchenben tájképfestőnek készült. Mintarajziskolai és müncheni tanulmányai után főként illusztrációkat készített, majd a művészeti élet szervezésével foglalkozott. 1899-től haláláig a Képzőművészeti Társulat műtárosa, majd főtítkára volt. Elhunyt Budapesten 1945. szeptember 30-án.

Illusztrációi és művészeti cikkei főként a *Vasárnapi Ujságban* jelentek meg (1897. *Élő fényképek, A fehéregyházi csatatéren*; 1898. *Lechner Ödön életrajza, Possenhofen, Baross szobra, Magyar művészek kiállítása a műcsarnokban*, 1899. *Újévi üdvözlés a tengeren, Az eskütéri híd hőforrásának betömése, A gellérthegyi citadella lebontása, Bessenyei György szobra, Margitsziget hídjá, Dunai hadgyakorlatok*, 1900. *Gróf Nemes Nándorné műveinek kiállítása a műcsarnokban*), de tárcaírója volt a Magyar Hírlapnak is (*Szinnyei*). Részt vett az 1910. évi velencei nemzetközi képzőművészeti kiállítás (*biennálé*) magyar részlegének rendezésében (*Művészet 1910*), majd a biennálénak 1912-ben, 14-ben és 24-ben nemzeti biztosa volt. Sok grafikushoz hasonlóan a fényképezéssel is foglalkozott, így érthető, hogy az országgyűlési képviselők 1893-as,

aldunai kirándulásáról tudósító képek egyik részét Paur mint rajzoló, a másik részét, mint a „pillanatnyi fényképfölvételek” készítője szignálta (*Demeter*).

Részt vett az *Osztrák-Magyar Monarchia* című magyar (*Budapest*), és német nyelven (*Bécs*) megjelent 21 kötetes, gazdagon illusztrált sorozat képeinek készítésében. A Felvidéket, a Keleti-Kárpátok vidékét, Erdélyt és Bosznia-Hercegovinát bemutató részeket összesen 34 rajza díszíti. A főként tájakat (*hegyeket, tavakat*) ábrázoló képek között alig 2–3 van, amelyik épített környezetről készült.

Paur illusztrációi közül számunkra a legérdekesebbek, amik az *Osztrák-Magyar Monarchia* írásban és képen sorozatban, a *Vasárnapi Ujságban* és az *Élesd és vidéke (Hegyesi, 1890)* című könyvben jelentek meg.

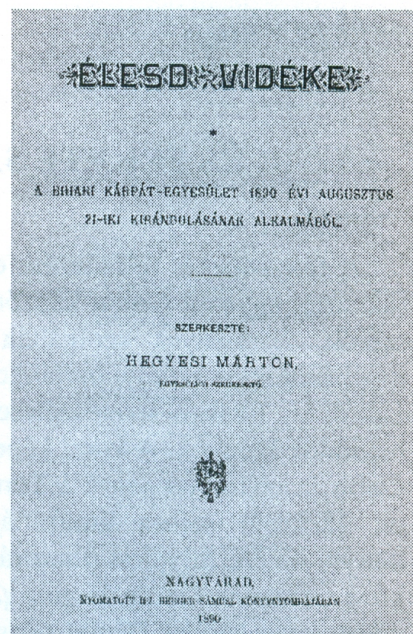
Paur barlangkutató tevékenysége

Paur Géza feltehetően nem volt barlangkutató, barlangokkal kapcsolatos munkái felkérésre készültek. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1890. évi Nagyváradon megrendezett találkozója alkalmával Belényes és Élesd környékén tettek kirándulást. Belényes vidékéről a Bihari Kárpát Egyesület 1899. évi kirándulása alkalmával készült egy 78 oldalas kirándulásvezető Hegyesi Márton szerkesztésében, ami a résztvevőknek tájékoztatásul szolgált. Miután Élesd területéről írott anyag nem állt rendelkezésre, azt a Bihari Kárpát Egyesület gyorsan összeállította és nyomtatásban megjelentette (*Hegyesi 1890*). Feltehetően a leíráshoz illusztrációkra volt szükség és a választás Paurra, mint nagyvárad lakosra esett. „*Egyes leírásunkat igyekeztünk sikerült képekkel kiegészíteni, melyeknek eredetijét Paur Géza fiatal festőnk, többi részben pedig Fekete nagyváradai fénykép intézete készítették*” „*Paur Géza képíró ... azért is nagy érdeklődéssel viseltetik Biharvármegye természeti szépségei iránt, mert nagyváradai születésű*” olvashatjuk Hegyesi munkájában.

Az *Élesd és vidéke* című, ugyancsak 78 oldalas könyvet Paur Géza 10 tájképe, 3 barlangot ábrázoló rajza (*Csarnóházi-barlang bejárata, Kisszegyesdi-barlang díszterme, a Körös eredetének kapuzata*), valamint két barlangtérképe (*Csarnóházi-barlang, Kisszegyesdi-barlang*) díszíti. A képek legtöbbször jól látható, hogy 1890-ben készültek. A leírás azt is rögzíti, hogy a Csarnóházi-barlang térképét 1890. május 26-én vette fel. Bár a Kisszegyesdi-barlang térképén neve nem szerepel, de a rajz jellege és a jelkulcs azonosság, valamint a kapcsolódó rajzok alapján egyértelműen állítható, hogy azt is ő készítette. A könyvben szó van a József főherceg-barlangról is, de azt nem rajz, hanem fotó illusztrálja.

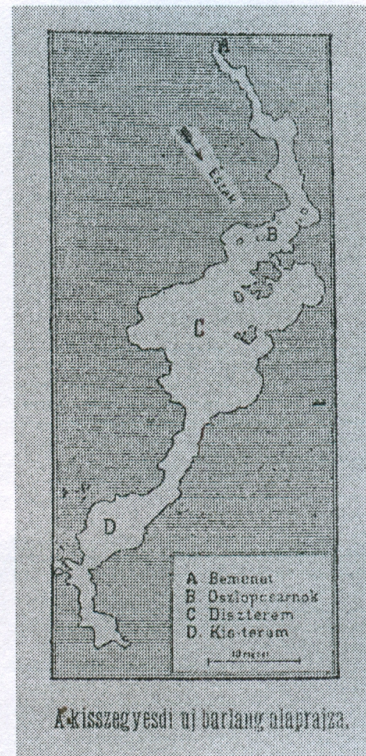
A *Vasárnapi Ujság* 1890. évi szeptemberi számában, az Orvosok és Természetvizsgálók nagygyűlésének kirándulásához kapcsolódóan két írás is olvasható, melyeknek illusztrációit ugyancsak Paur készítette. A *Biharmegyei hegységekből (p. 582–583.)* című cikkben Paur hat képe szerepel, melyek az *Élesd és vidékében* is megtalálhatók. Ugyanakkor a József főherceg-barlangról szóló igen részletes ismertetés mellett hat barlangbelső ábrázoló rajza látható, ami feltehetően a *Vasárnapi Ujság* részére készült. Ezek a képek alapidokumentumok, az akkor 6 éve feltárt, a Baradla és a Dobsinai-jégbarlang után a történelmi Magyarország 3. legérdekesebbjének tartott barlangjáról, ami sajnos az elmúlt 120 év alatt jelentősen sérült.

Az *Osztrák-Magyar Monarchia* írásban és képen című munkában három barlangrajz szerepel Paur munkájaként. Különleges értéket képvisel a Bélai-barlang nyomata, mert ennek eredeti rajza és a nyomódúc is megmaradt (*Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok*). A 192x281 mm nagyságú eredeti akvarell kép papírra, fehér fedőfestékkel készült. Ennek alapján

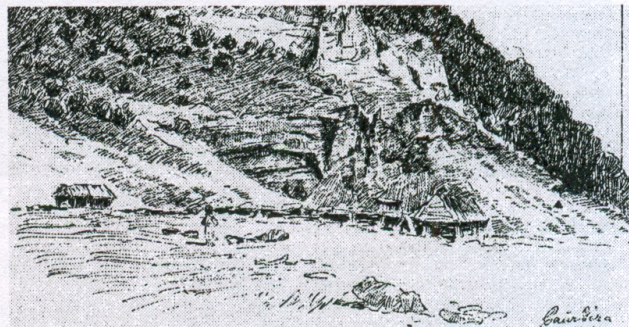
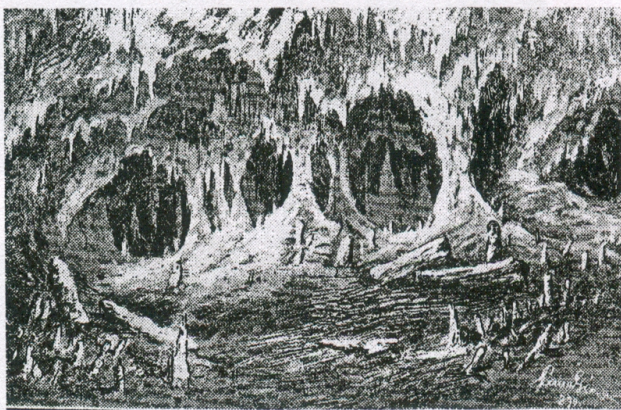

A »Csarnóházi barlang« alaprajza.

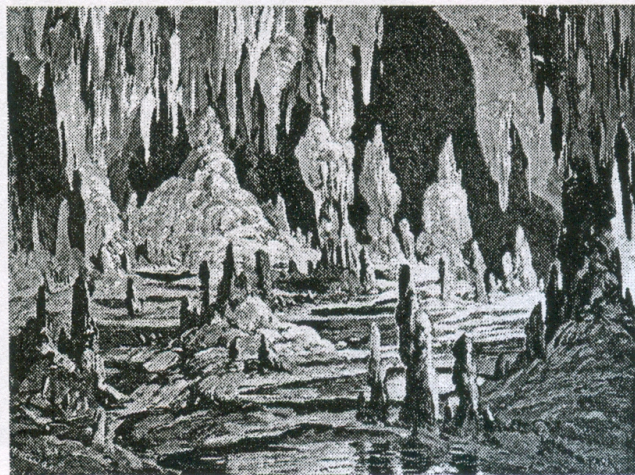
Paur Géza
barlang
térképei

Kísszegyesdi új barlang alaprajza.

Kísszegyesdi-barlang

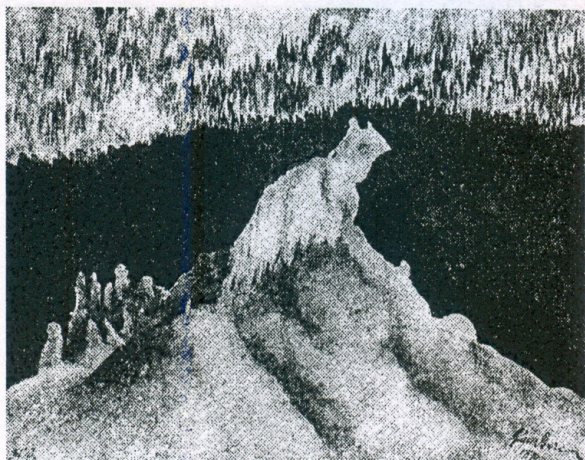
Csarnóházi-barlang
(Paur 1890)

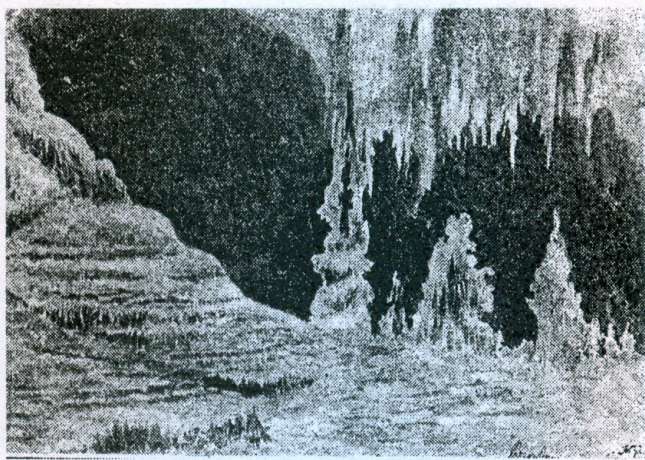
A Monarchiát bemutató sorozatban megjelent kép a József főherceg-barlangból (Paur, 1900)

metszette Morelli Gusztáv a könyvben megjelent 90x128 cm-es változatot. A másik két barlangkép az erdélyi részt illusztrálja, és a Zádorfai-üreg bejáratát, valamint a József főherceg-barlangnak olyan belső részletét ábrázolja, ami a Vasárnapi Ujságból nem ismert.

Paur Géza azon képei, amelyek a barlangok belső részletét ábrázolják, nem idealizáltak, azt sugallják, hogy azok a természet hű tükrei. A Monarchia könyvsorozatban más szerzők munkájaként megjelent Baradla rajzokról egyértelműen sikerült megállapítani, hogy azok fotó alapján készültek. Paur munkamódszere azonban nem ismert, bár ha ösze-

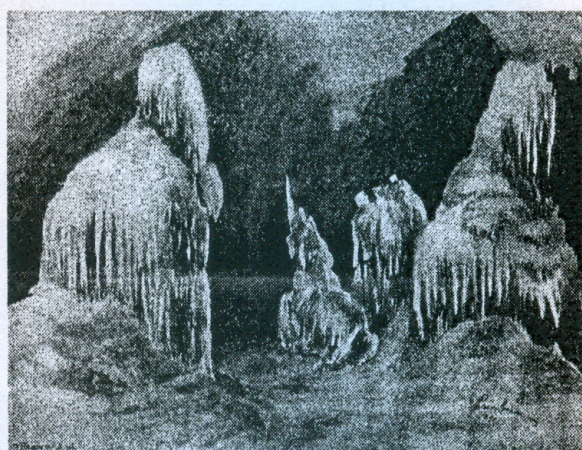
Fehér sas

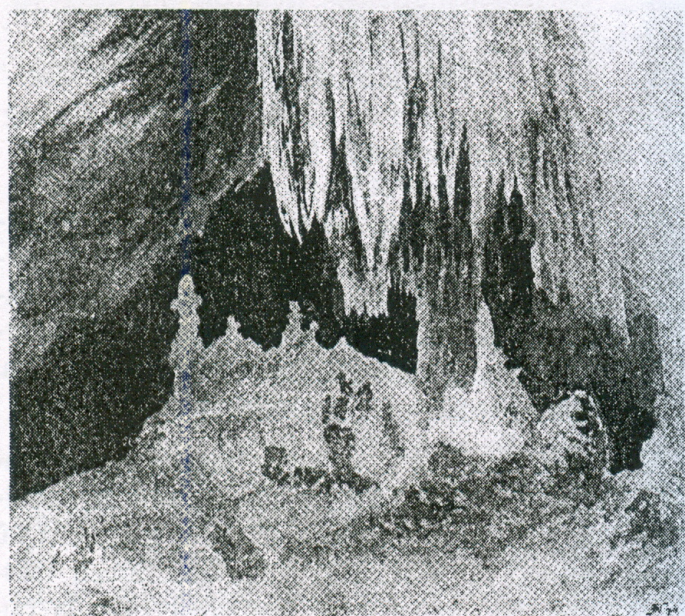
Trón

Bábel tornya és Góliát

Hazmay-tere

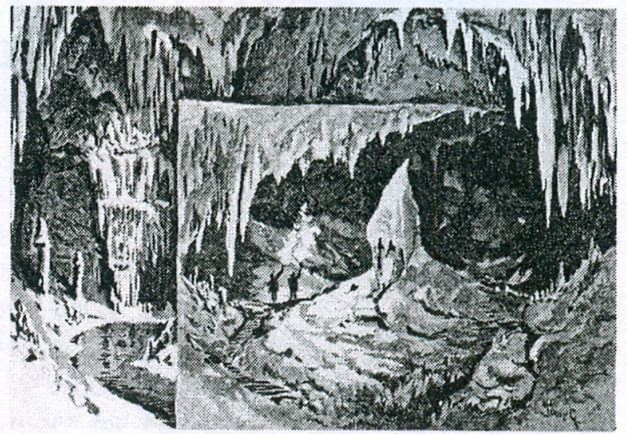
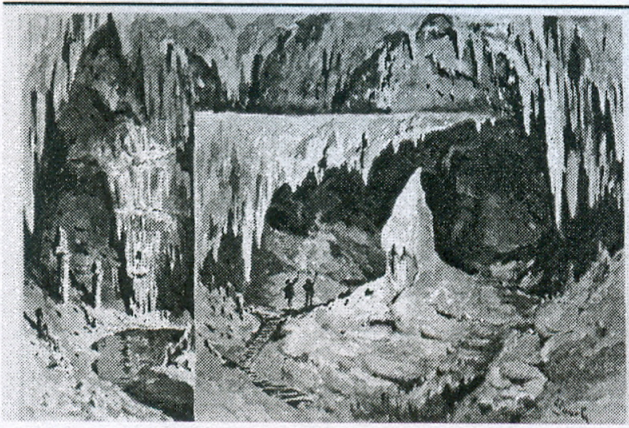

Szalonna darabok

K. Nagy S.-csarnok

A Vasárnapi Ujságban megjelent képek a József főherceg-barlangból (Paur, 1890)

A Bélai-barlang eredeti akvarellje és Morelli Gusztáv metszetként megjelent változata

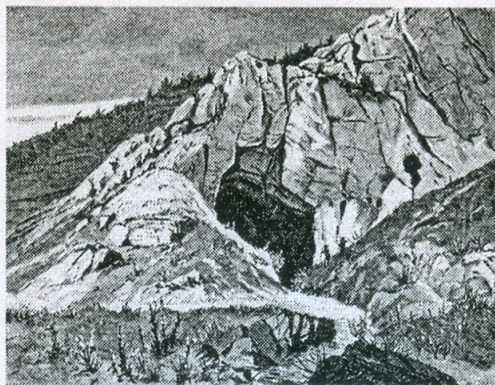
hasonlítjuk Fekete Sándor zádorfai felvételét és az ő rajzát, feltetető, hogy hasonló módon járt el, bár a József főherceg-barlangról a rajzokkal egyező fényképfelvétel még nem került elő.

Fekete Sándor (1857–?)

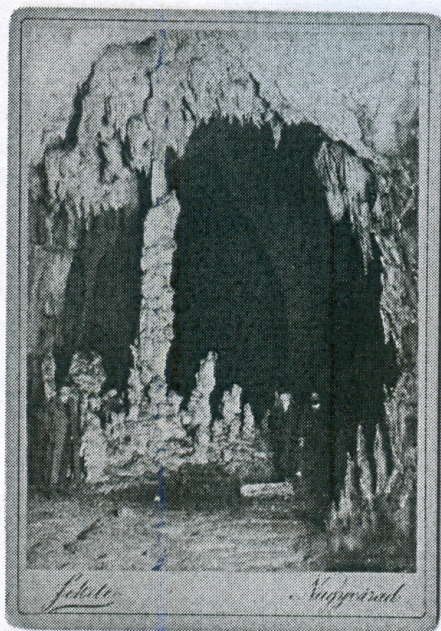
Hegyesi Márton fentebb már idézett sorai alapján tudjuk, hogy az Élesd és vidéke látnivalóinak ismertetéséhez nemcsak rajzok, hanem fényképek is készültek, melyeknek szerzője Fekete Sándor nagyváradai fényképész volt, akit méltán nevezhetünk az erdélyi barlangfotózás úttörőjének is.

Fekete Sándor (*nagyiványi*) Nagyváradon, 1857-ben született. A fotózás tudományát id. Divald Károly tanítványaként sajátította el. 1882–83-ban Décsey műtermének vezetője volt. 1884-ben Nagyváradon a Közép utca 3. sz. alatt saját műtermet nyitott, majd 1886-ban átköltözött saját házába (*Közép u. 8.*), és ott egészen 1923-ig tevékenykedett. Décseyt követve 1890-től József főherceg udvari fényképésze lett. Halálának időpontja nem ismert.

A műtermi fotózás mellett tájképeket, életképeket örökített meg, de cikket is írt a Fényképészeti Lapokban (1883). Kísérleteket is végzett, 1883-ban maga készített zselatinos szárazlemezeket küldött a kor neves fényképészének, Veressnek. 1896 nyarán segédkezett a nagyváradai premontrai főgimnázium laboratóriumának felállításánál, a felvételeket és a fotótechnikai munkákat ő végezte. 1885-ben a Budapesten megrendezett országos kiállításon jó munkájáért „Kiállítási érmet nyert”. Ezen alkalmából tíz képének helyes modellalakításáról, világításáról és precíz kidolgozásáról a legjobbakat írták.

A Vaskóh melletti Zádorfalvi (Szohodoli)-üreg Schmidl Adolf könyvében (1863), Paur rajzán és Fekete Sándor fotóján

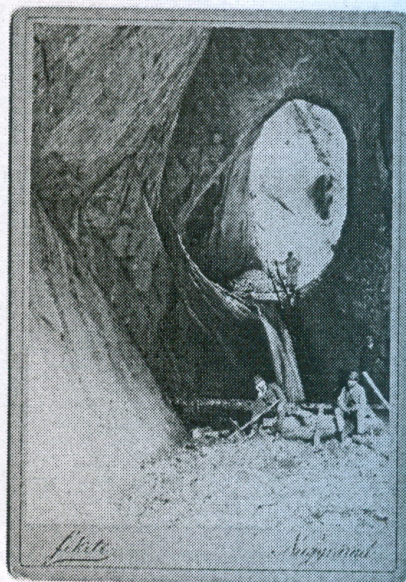

Részlet a Józseffőherceg barlang-ból.

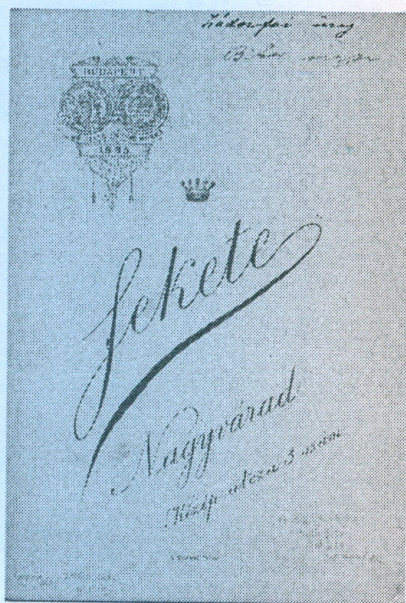
A József főherceg-barlang Fekete eredeti felvételén és Hegyesi könyvében (1890)

Fekete alkotásaként több barlangbejárat felvétele ismert, és egy képe a József főherceg-barlangnak egyik termét ábrázolja. Ez a kép a barlang bejárati fotójával együtt az Élesd és vidéke könyvben is szerepel. Fekete bihari képei azért maradtak fenn, mert ezeket sokszorosítva, 10x14,5 cm-es kartonra ragasztva a köz számára hozzáférhetővé tette. Azt, hogy ezeket a kor divatja szerint albumba helyezték és úgy árusították-e, vagy darabonként lehetett megvásárolni, egyelőre nem tudjuk. A kartonon sajnos a barlang neve és a kiadás éve nem szerepel, a képoldalon Fekete neve mellett Nagyvárad felírat olvasható, a hátoldalon ehhez még a műterem címe, egy jelvény és egy korona csatlakozik. Feltehetően a korona az udvari fényképészt, a jelvény pedig a kiállítási érmet jelképezi.

Fekete barlangi fotói azért különösen értékesek, mert előtte a történelmi Magyarország barlangjaiban fényképeket csak ifjabb Divald Károly készített 1886-ban a Bélai-barlangról, a Dobsinai-jégbarlangról, majd édesapja, id. Divald Károly 1890-ben a Baradláról.

A Bihar-kapu két nézőpontból (Fekete)

Fekete Sándor fotóinak hátoldala

PHOTOS AND PAINTINGS OF TRANSYLVANIAN CAVES BY GÉZA PAUR PAINTER AND SÁNDOR FEKETE PHOTOGRAPHER FROM VÁRAD

Before inventing photography the only way to depict caves were pieces of art, drawings, paintings. In Transylvania publishing pictures beside the descriptions of caves started to be a common practice in the 19th century. Naturally these pictures showed only the entrances at the beginning. One of the most beautiful from these early pictures is probably the coloured lithography of the Tordai-canyon cave by Ferenc Jaschke. Most of the pictures are known to be illustrations in books or magazines. The drawings by Georg Hering (*John Paget London, 1839*) or Dániel Müller (*Vasárnapi Ujság, 1859*) furthermore the works of art illustrating the books *Rareities on the land of Transylvania* by László Kővári (1853), *Das Bihar-Gebirge* by Adolf Schmidl (1863), *The Description of Székely-land* by Balázs Orbán (1868), *Hungary in Pictures* by Miklós Nagy (1868) belong to the above category. The pictures show the entrance to the best known caves of the era (e.g. *Almási Cave, Tordai-canyon Balika-castle, Torjai-stinking cave, Meziádi Cave*).

Perhaps the first drawing depicting a cave inside was made by the famous physicist, Count Lóránd Eötvös of the Szkerisórai ice Cave and it was published as an engraving by Gusztáv Kéleti in the *Vasárnapi Újság (1869)*. The first works of art made by an artist which were depicting the realistic details of a cave were attributed to Géza Paur.

Géza Paur

Géza Paur (*from Kápolna*) painter, illustrator, art writer was born on 11 January 1870, in Nagyvárad. After finishing the grammar school he went to Munich to study landscape painting in 1889. After finishing the modelling school and his studies in Munich he made mainly illustrations, later he was involved in organizing the artistic life. From 1899 until his death he was the record keeper, later secretary general of the Society of Art. He died on 30 September 1945 in Budapest.

His illustrations and articles about art were published mainly in the *Vasárnapi Ujság*, but he was also a journalist for the *Magyar Hírlap*. He took part in organising the Hungarian section of the International Art Exhibition (*Biennial*) in Venice in 1910 and he was the national commissioner in 1912, 1914 and 1924. Similarly to many graphic artists he did photography as well, so it is obvious that the pictures depicting the Members of Parliament taking an excursion on the Lower-Danube in 1893 were signed partly by Paur as a drawer, the other part was signed by as the „snapshots taker”.

He took part in the work to create the pictures in the 21-volumed, richly illustrated series titled the *Austro-Hungarian Monarchy*. Altogether 34 drawings illustrate the parts about the Highlands, the Eastern Carpathian mountains, Transylvania and Bosnia-Hercegovina. The pictures depict mainly landscapes (*mountains, lakes*), there are approximately two or three about built environment.

The most important ones are from Paur's illustrations are the ones which were published in the series called the *Austro-Hungarian Monarchy in Writing and Pictures*, in the *Vasárnapi Újság (Sunday Magazine)* and in the book *Élesd and its Environs*, published in 1890. Géza Paur was presumably not a speleologist, he did his work in caves on assignment.

The Hungarian Doctors and Natural History Scientists organized a meeting in Nagyvárad in 1890 and on this occasion they made an excursion to the environs of Belényes and Élesd. One year before the Bihari Kárpát Society compiled a 78-page long guidebook about the environs of

Belényes, edited by Márton Hegyesi. As there were no written guidebook about the area of Élesd, the Bihari Kárpát Society quickly compiled it (*Hegyesi 1890*), so the two publications can support the Natural History Scientists' study trip. Presumably they needed illustrations to complement these descriptions and they selected Paur, who lived in Nagyvárad. „*We tried to complement some descriptions with successful pictures, the original ones were made by our young painter, Géza Paur, the others were partly taken by Fekete's Photographer's Shop in Nagyvárad.*” „*Géza Paur picture maker is greatly interested in the natural beauties of Bihar County as he himself was born in Nagyvárad*” reads in Hegyesi's work.

The 78-page long book entitled *Élesd and its Environs* is illustrated with 10 landscapes, 3 drawings about caves (*the entrance to the Csarnóházi Cave, the ceremonial hall of Kisszegyesdi Cave, the gate structure at the source of Körös*) and two cave maps (*Csarnóházi Cave, Kisszegyesdi Cave*) all made by Géza Paur. In most of the pictures it is clearly visible that those were made in 1890. The description states that he recorded the map of Csarnóházi Cave on 26 May 1890. Although his name is not mentioned on the map of Kisszegyesdi Cave but on the basis of the characteristics of the drawing and the identity of the key, furthermore the related drawings obviously reveal that he made them. The Joseph archduke Cave is mentioned in the book but it is illustrated with a photo, not with a drawing.

In the September 1890 issue of *Vasárnapi Ujság* two articles are illustrated by Paur can be read in connection with the excursion of the Hungarian Doctors and Natural History Scientists. In the article „*About the mountain-ranges in Bihar County*” six pictures can be seen, which were also published in the book *Élesd and its Environs*. At the same time the thorough description about the Joseph archduke Cave was illustrated with 6 drawings about the inner sights of the cave which so far in the above mentioned book had not been published, and these illustrations must have been made for the *Vasárnapi Ujság*. These drawings constitute the basic documents about the third most interesting cave within the area of the historical Hungary, after the Baradla and the Dobsinai-icecave. At that time the Joseph archduke Cave had been explored for six years, but nowadays it is in a significantly damaged condition.

In the *Austro-Hungarian Monarchy in Writing and Pictures* Paur's three drawings of caves can be seen. From these the print of Bélai Cave is especially precious, as the original drawing and the plate have remained intact (*Hungarian National Museum, Historical Gallery*). The 192x281 mm size original aquarell picture was made on blue paper, with white covering painting. The printed 90x128 cm print was engraved by Gusztáv Morelli. The two other pictures of caves illustrated the volume about Transylvania, depicting the entrance to the Zádorfa-hole, and a section of inner part in the Joseph archduke Cave which was not known from the *Vasárnapi Ujság*.

Géza Paur's pictures depicting the inner sections of caves are not idealized, they seem to be the precise images of the nature. About other artists' Baradla-drawings printed in the *Monarchia* book series the conclusion is obvious that those were made on the basis of photos. Unfortunately Paur's method of work is not known but if we compare Sándor Fekete's photos of Zádorfa with Paur's drawing, probably he followed the same method, although similar photos of the Joseph archduke Cave have not been found up to now.

On the basis of the above mentioned lines by Márton Hegyesi it is known that to complement the review of the *Élesd and its Environs* not only drawings were made but photos were taken as well. The author of these were Sándor Fekete, a photographer in Nagyvárad, who can respectfully be called the pioneer of cave photography in Transylvania.

Sándor Fekete

Sándor Fekete (*Nagyiványi*) was born in Nagyvárad in 1857. He learnt the art of photography as a student of senior Károly Divald. He was the leader of the Décsey studio between 1882 and 1883. He opened his own photography studio at 3 Közép street, Nagyvárad in 1884, in 1886 he moved it to his own house (8, *Közép street*) and he ran the studio until 1923. Following Décsey he became the court photographer to Joseph archduke from 1890. The time of his death is unknown.

He not only took photos in the studio but he took landscape and genre photos as well. Furthermore he wrote articles in the Photography Magazine (*Fényképészeti Lapok 1883*). He himself made dry batteries with gelatine, which he sent for trial to the well-known contemporary photographer, Veress in 1883. In 1885 a national exhibition was held in Budapest where he was awarded „an exhibition award” for his good job. On this occasion ten of his photos were praised in writing because of the good model-setting, lighting and the precise development. He helped to set up the laboratory in the Premontre Main Grammar School in Nagyvárad, he took the photos and did the phototechnical work himself in the summer of 1896.

Several photos of entrances to caves and one photo of the main hall in the Joseph archduke Cave are known to be his work. The later photo together with the entrance to the cave were published in the book *Élesd and its Environs*. Fekete's photos of Bihar subsisted because those were reproduced and pasted on cardboard sheets which were made available to the public. It is not clear whether as it was fashionable at the time these were arranged in an album and sold that way or one by one. Unfortunately the name of the cave and the year of the publication is not written on the cardboard, on the picture side beside the name 'Fekete' 'Nagyvárad' can be read, on the back the address of the studio, an insignia and a crown can be seen. Presumably the crown represents the court photographer, the insignia represents the award at the exhibition.

Fekete's cave photos are especially precious because before him only senior and junior Károly Divald had taken photos in the caves in the area of the historical Hungary, in 1886 in the Bé-lai Cave, in the Dobsina-icecave, later in 1890 in Baradla.

Felhasznált irodalom:

- Demeter Zsuzsanna (): A fotográfia megjelenése a magyar sajtóban. –
Eötvös Lóránt (1869): A scarisorai jégbarlang. – *Vasárnapi Ujság*, 16. p.673. Pest
Hegyesi Márton (1889): Belényes és vidéke. – Bihari Kárpát Egyesület 1889. évi július hó 27-i kirándulásának alkalmából, 79 p. Nagyvárad
Hegyesi Márton (1890): Élesd és vidéke. – Bihari Kárpát Egyesület 1890. évi augusztus 21-i kirándulása alkalmából, Berger Sámuel könyvnyomdája, 79 p. Nagyvárad
Kövári László (1853): Erdély földje ritkaságai. – Kolozsvártt, Tilsch János tulajdona
K.T. (1859): A Meziádi-barlang. – *Vasárnapi Ujság*, 14.sz. p.160-162. Pest
Nagy Miklós (1868): Magyarország képekben. - *Honismertető album, Heckenast Gusztáv, Pest*
N.N. (1890): A József-Főherceg-barlang Biharmegyében. – *Vasárnapi Ujság*, 37. p.579. Budapest
N.N. (1890): A biharmegyei hegységekből. – *Vasárnapi Ujság*, 37. p.582-583. Budapest
N. N. (1898): Az Osztrák–Magyar Monarchia képből és írásban
Orbán Balázs (1868): A székelyföld leírása. 1. kiadás Pest
Paget John (1839): Hungary and Transylvania; with Remarks on Their Condition, Social, Political, and Economical. – London, I–II.
Schmidl Adolf (1863): Das Bihargebirge an der Grenze von Ungarn und Siebenbürgen. – Wien
Székely Kinga, Hromas Jaroslav (1989): Barlangok a képzőművészetben. Kiállításvezető.– 10. Barlangtani Világkongresszus Szervező Bizottsága, Budapesti Történelmi Múzeum, 20 p. Budapest

- Székely Kinga (1989): First famous Hungarian cave photographer Karoly Divald. – *Cave Tourism, Proceeding of International Symposium at 170-anniversary of Postojnska jama, Postojna, p. 163-167.*
- Székely Kinga (1990): Művészi barlangábrázolások a XIX. századból. Artistic Cave Representations from the 19th Century. – *Karszt és Barlang, I. sz. p.33-38.*
- Székely Kinga (1992): John Paget, egy magyarrá vált angol nemes barlangleírásai. – *Karszt és Barlang I–II. p. 53-60.*
- Székely Kinga (1992): The beginning of cave photography in the Carpathian Basin. – *Karszt és Barlang Special Issue. p. 109-112.*
- Székely Kinga (1996): Lorand Eötvös's photographs of Dobsina ice cave. – *ALCADI '94. p. 141-145.*